

H. Amersfoort, *Koning en kanton. De Nederlandse staat en het einde van de Zwitserse krijgsmacht hier te lande 1814-1829* (Dissertatie Leiden 1988, Bijdragen van de Sectie militaire geschiedenis XVII; 's-Gravenhage: Sectie militaire geschiedenis landmachtstaf, 1988, x + 362 blz., f49,50, ISBN 90 70677 20 2).

In *Koning en kanton* staat centraal het probleem van de ongelijktijdige verdwijning uit Nederland van de legervorming op basis van ondernemerschap (1795) en van de vreemde krijgsmacht (1829) die daarmee eeuwenlang verbonden was geweest. Deze belangrijke Leidse dissertatie beschrijft zodoende op meticuleuze wijze zowel de plannen voor en de realisatie van Nederlandse legervorming in 1814-1819 als van de Nederlandse diplomatieke correspondentie over de aanwerving en het in dienst houden van vier regimenten officieren en manschappen uit negen kantons van het Zwitserse Eedgenootschap. Tevens is het de opzet van de auteur om met zijn militair-historische studie een bijdrage te leveren aan een dieper inzicht in de concrete staatsvorming ten tijde van Willem I. Het is een logische gedachte als men bedenkt dat de vervanging van het achttiende-eeuwse staande beroepsleger door een kader-militieleger in de negentiende eeuw, geldt als een kenmerk van de opkomst van de moderne staat. De discussie over de Zwitserse regimenten tussen koning, departement van oorlog en Staten-Generaal biedt een interessante mogelijkheid tot een gerichte analyse van de legervorming.

De auteur beschouwt de Zwitserse regimenten in het Nederlandse leger als exponenten van de continuïteit met de legervorming in de oude republiek. Dat de vreemde krijgsmacht het militair ondernemerschap nog enkele decennia overleefde schrijft hij toe aan het feit dat de Zwitserse kantonnale aristocratie om statusoverwegingen officiersfuncties voor haar zoons bleef begeren ook toen vreemde krijgsmacht financieel minder lucratief was geworden. Het probleem was echter dat de overeenkomsten met negen door rivaliserende regentencoterieën beheerste kantons tot kostbare arbeidsvoorwaarden en afhankelijkheid van regerende kantonnale facties leidden die op gespannen voet stonden met de algemene regels voor bijvoorbeeld rangsverhoging die het departement van oorlog nastreefde. Daar de Zwitserse regimenten door hun gedateerde opzet een dissonant vormden in de bureaucratische eenheidsstaat, was hun vervroegde afdanking in 1829 een logisch gevolg van de Nederlandse staatsvorming sinds 1814. Aldus beschouwd vonden militair ondernemerschap en vreemde krijgsmacht in Nederland weliswaar een ongelijktijdig einde, maar had hun verdwijnen een identieke oorzaak in de opkomst van de moderne staat.

Natuurlijk lag deze ontwikkeling gecompliceerder, omdat ook andere factoren bijdroegen tot de afdanking van de Zwitserse regimenten. Ook met de analyse van die bijkomende factoren werpt deze interessante studie licht op de staat van Willem I. De vorst beschouwde het leger en speciaal de staande armee als een belangrijk steunpunt voor het staatshoofd in het binnenland en een onmisbare machtsbasis in de internationale betrekkingen; de besluitvorming onttrok hij zoveel mogelijk aan het parlement. De Zwitsers waren hem bovendien bijzonder dierbaar vanwege hun traditionele banden met de Oranjedynastie. Tegenover de kritiek van oorlog en de Tweede Kamer nam hij hen lange tijd in bescherming. Hij stond wat de Zwitserse regimenten betrof dus nog met één been in het ancien régime. Haastte ook Lodewijk XVIII zich niet om weer capitulaties met de Zwitserse kantons te sluiten?

Willems Zwitserse krijgers vormden echter een parlementaire Achilleshiel. Want toen bij de voorbereiding van de tienjarige begroting in 1828 bleek dat toekomstige parlementaire discussie over de voor regimenten benodigde gelden steeds een punt van frictie zou vormen, schrok hij terug voor dat risico. Het is onder meer uit het werk van Van Sas bekend, dat Willem I op

bepaalde momenten rekening moest houden met de opvattingen van de Staten-Generaal. Amersfoort voegt hieraan toe dat de financiële bezwaren van de Zuid-Nederlandse Tweede Kamerleden tegen de uitgaven door de Zwitserse regimenten een zo belangrijk motief van oppositie tegen de begroting van oorlog vormden, dat ook Willem I tenslotte berustte in de opheffing van zijn duurste regimenten.

Voordat de Belgische afscheiding Noord en Zuid in twee zwakke staten splitste vertoonde een belangrijk segment van de Tweede Kamer dus al een kleine-landen-mentaliteit waarbij vanwege de preciaire overheidsfinanciën werd afgezien van het buitenlands-politieke streven om ook militair de positie van een middelgrote mogendheid in te nemen. Het leek een realistische zelfbeperking, want de krijgsmacht van Noord en Zuid had ondanks grote financiële offers nooit een sterkte bereikt waarmee zij het tegen een grote mogendheid had kunnen opnemen. Het rijk zou voor het in die tijd doorslaggevende *militaire* examen van grote mogendheid gezakt zijn. Voegt men eraan toe dat deze staat niet bij machte was om een aanzienlijk militair apparaat te bekostigen, dan lijkt de internationale opgang van het koninkrijk van Noord en Zuid in zijn gloriedagen meer incidenteel dan structureel te zijn geweest.

Had Willem I het bij het verkeerde eind met zijn militaire ambities en daarmee samenhangende staatsvorming van bovenaf? Amersfoort poneert dat zich in Noord-Nederland vóór 1795 in theorie van onderaf een politieke natie had kunnen ontwikkelen naar Zwitsers model. De Zuid-Nederlandse oppositie had eveneens kunnen uitgroeien tot een politieke natie binnen het koninkrijk van Noord en Zuid. Volgens de auteur verhinderde de koning die ontwikkeling naar natievorming door deze elite de toegang tot de staat te versperren met zijn staatsvorming van bovenaf. Maar liet deze staat hem wel een andere keus? Of moest een door de grote mogendheden van bovenaf opgelegde middelgrote bufferstaat tussen Frankrijk en de Duitse Bond niet altijd in een binnenlandse machtsconcentratie een zeker primaat van de buitenlandse politiek kennen waartoe juist de Zuid-Nederlandse oppositie niet genegen was? Europa was noch voor Willems koninkrijk van Noord en Zuid noch voor België een veilige plaats. Alleen het alpenfort Zwitserland en Nederland dat veilig achter het geneutraliseerde België lag, konden zich in de negentiende eeuw de luxe veroorloven om staatsmacht en defensie-uitgaven licht te laten drukken. Zij konden staat en natie van onderaf vormen alsof het de gewoonste zaak van de wereld was.

C. A. Tamse

J.L. van Zanden, *De industrialisatie in Amsterdam 1825-19J4* (Bergen: Octavo, 1987, 159 blz., f29,50, ISBN 90 70805 11 1).

In dit originele en met veel flair geschreven boekje wordt de industrialisatie in Amsterdam beschouwd als 'case' van de industrialisatie in Nederland. Hoewel de auteur in zijn Inleiding kiest voor een beperkte definitie van industrialisatie als 'de opkomst van het gemechaniseerde grootbedrijf (12), is zijn uitwerking breder. Het boekje gaat niet zozeer over de overgang naar fabriekmatige productieprocessen, als wel over de wijze waarop de nieuwe, moderne industrieën waren ingebed in de Amsterdamse economische structuur en ontwikkeling. Van Zanden beschrijft de industrialisatie niet als een 'golf', 'revolutie' of 'take-off', maar als een in fasen verlopend proces waarin nu eens de ene, dan weer de andere bedrijfstak wordt 'omgeturnd' en ingeschakeld. In het eerste beschrijvende deel wordt elke fase in het kader geplaatst en in